

Skladenjske variante v slovarju pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov (SPP)

Matej Meterc *

Izvleček

Slovaropisna obravnava paremioloških izrazov za Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov vključuje natančno analizo frazeološke variantnosti. Mnogim paremiološkim izrazom lahko s pomočjo korpusne analize in anketiranja potrdimo skladenjske variante. Sistematično preverjamo ustaljenost kar se da optimalnega nabora možnih oblik. Prikazali bomo rezultate korpusne analize skladenjske variantnosti, opremljene s podatki o korpusni pogostnosti in z anketo pridobljenimi podatki. Poskušamo ugotoviti vzroke za pogostnostna razmerja med variantami posameznih izrazov.

Ključne besede: skladnja, skladenjska varianta, slovar, paremiologija, frazeologija

Abstract – Syntactic variants in the Dictionary of Proverbs and Similar Paremiological Expressions (SPP)

Lexicographical research of the paremiological expressions for the Dictionary of Proverbs and Similar Paremiological Expressions includes precise analysis of the phraseological variability. Many syntactic variants of the paremiological expressions can be found with the help of the corpus-based analysis and questionnaires. We investigate the possible usage of as many potential forms as possible. We present results of the corpus-based analysis

* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, matej.meterc@zrc-sazu.si.

of the syntactic variability along with the data on the corpus frequency of the variants and the number of cases in which these forms were named by the respondents in the survey. We try to discover the reasons behind the frequency distribution of the variants in the case of single expressions.

Keywords: syntax, syntactic variant, dictionary, paremiology, phraseology

1 *Zasnova Slovarja pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov ter predstavitev variant v njem*

Predstavili bomo zasnovo rastočega *Slovarja pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov* (SPP), način izbire variant za predstavitev v njem ter odločitev za način njihovega grafičnega prikaza uporabniku.

Slovarska baza je v programu iLex nastala v okviru podoktorskega projekta *Aktualna raba pregovornih izrazov slovenskega jezika: korpusni in slovaropisni vidiki* (od 1. 8. 2018 do 31. 3. 2021)¹. Cilj projekta sta bili izdelava meril za gradivsko analizo in paremiografsko obravnavo ter širino v slovar zajete paremiologije ter priprava objave prvega slovarskega prirastka. Slovar prikazuje paremiološke izraze v sodobni slovenščini v virih od začetka 90. let. Paremiologija še v nobenem slovenskem slovarju ni bila opremljena s korpusno preverjenimi podatki in prikazana v skladu s sodobnimi paremiografskimi smernicami z izjemo izrazov, ki jih je obravnaval projekt Sprichwort-Plattform, in izrazov, ki so objavljeni z že objavljenimi iztočnicami *Slovarja slovenskega knjižnega jezika, tretja izdaja* (v nadaljevanju eSSKJ). V tem rastočem splošnem slovarju, ki je na Franu objavljen z imenom eSSKJ, je predstavitev paremiologije in frazeologije na splošno skrbno metodološko zasnovana (Gliha Komac in drugi 2016: 26–27, Meterc, Jakob 2016: 55–56), vendar je tipu slovarja prilagojena z merilom pragu za uslovarjenje, ki se odraža v količini in širini v slovar zajete frazeologije in paremiologije. Specializirani paremiološki slovar, kakršen je SPP, lahko prikaže bistveno več manj pogostih paremioloških izrazov, nekatere redkejšje paremiološke žanre ter širši nabor variant.

Naloga *Slovarja pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov* je z letnimi prirastki predstavljati uporabnikom tudi »novo« oz. še neregistrirano, do sedaj še neuslovarjeno paremiologijo, ki jo sistematično iščemo s korpusnimi orodji

1 Prispavek je bil izveden v okviru projekta Z6-9378, ki ga financira ARRS v okviru programa P60038.

in anketami (Meterc 2021: 47). Že z uporabo enostavnih iskalnih postopkov s paremiološkimi uvajalnimi sredstvi (Meterc 2017: 204) se je izkazalo, da je zunaj slovenskih slovarjev ostalo ne le veliko redkejših izrazov in izrazov, ki so se začeli uporabljati v zadnjem času, temveč tudi precejšen delež klasičnih paremij (npr. rek *Vem, da nič ne vem*), ki so dokaj pogoste. O množici neraziskanih in neuslovarjenih paremij v slovenščini so opozarjali tudi drugi avtorji (Ulčnik 2011: 67, Babič 2011: 31, Kržišnik 2013: 25).

Podobno velja ob skrbi za poln prikaz v besedilih izpričane paremiološke variantnosti v SPP-ju. S pomočjo korpusnih orodij in specializiranih anket ugotavljamo, katere oblike izraza so prisotne v (zlasti knjižnih) besedilih (Meterc 2019: 36, 2021: 47). Variante moramo razmejiti od prenovitev in preoblikovanj, ki so zgolj posledica umeščanja paremij v besedilo, pri čemer se opiramo na klasične tipologije frazeoloških variant in prenovitev v slovenski in slovaški frazeologiji (Mlacek 1984: 106–124, 2001: 100–152, Kržišnik 1990: 403).

1.1 *Metode korpusne analize frazeološke variantnosti*

Variante paremij je s pomočjo jezikovnega korpusa prvi sistematično analiziral Čermák (2003: 18–19) na vzorcu 241 pregovorov, pri čemer se je izkazalo, da ima skoraj polovica (42,8 %) pregovorov vsaj kakšno varianto. Čermák (2003: 18) je ugotovil, da do določene mere obstaja pozitivno sorazmerje med pogostnostjo paremiološkega izraza in številom njegovih variant. Močna variantnost je značilna za zelo pogoste pregovore, kar se po Čermákovem mnenju lahko razloži z nujnostjo prilagajanja številnim sobesedilom, po drugi strani pa so tudi najmanj pogosti pregovori lahko dokaj variantni. Z analizo Čermák (2003: 19) potrjuje pričakovanje, da so dvobesedni pregovori najmanj variantni, ugotavlja pa tudi presenetljivo zmanjšano število variant pri nekaterih zelo dolgih paremijah, tako da zaključuje, da je največ variantnosti pri srednje dolgih enotah. Pozneje sta Kathrin Steyer (2012) in Peter Āurčo (2014) v nemškem korpusu DeReKo opravila raziskave paremioloških variant in ponudila nekaj iskalnih metod, podobno Jesenšek in Ulčnik (2014: 282–285), iskalne metode pa smo razvijali tudi v okviru raziskav za paremiološki optimum v korpusih FidaPLUS in Gigafida (Meterc 2017: 76–87), saj je bilo pri vsaki v optimum vključeni enoti treba za določanje pogostnosti upoštevati kar se da širok nabor variant in prenovitev. S korpusno analizo smo ugotovili, da kar tretjina od 300 v optimum vključenih paremij v SSKJ-ju ni predstavljena z najbolj relevantno obliko in ji je treba dopisati varianto, ki danes prevladuje v rabi (Meterc 2017: 219).

Postopki korpusnega preverjanja variant paremioloških izrazov za SPP so bili že podrobno predstavljeni (Metcerc 2017: 76–87, Metcerc 2019: 37–43), zato povzemimo le nekaj glavnih vodil. Iskanje s kombinacijami leksikalnih sestavin je dobro kombinirati s tako imenovanim iskanjem »po temi in remi« (Đurčo 2014: 13), ki pride v poštev pri dvodelnih paremioloških izrazih. Ustvariti moramo iskalne sheme, s katerimi lahko preverimo širok nabor oblik oziroma potencialnih variant. Med iskanjem sestavinskih variant moramo biti pozorni tudi na skladijske in obratno. Zelo plodno je upoštevanje paremioloških vzorcev (Đurčo 2014: 13, Metcerc 2017: 101). Najbolj učinkovito je kombinirati različne korpusne iskalne postopke in v te postopke vključiti anketne izsledke.

1.2 Prikaz variantnosti v slovarju

Variantnost paremioloških izrazov predstavlja posebno izrazno bogastvo, mnoge variante pa so si po pogostnosti in poznanosti ter posledično relevantnosti za uporabnika tako blizu, da smo želeli omogočiti uporabniku takojšnji dostop do v slovar vključenih sestavinskih variant. V iskanje besed v vlogi sestavin paremiološkega izraza na Franu smo zato vključili tako sestavine osnovne slovarske oblike (npr. *gliha*, *vkup* in *štrihati*), kakor tudi variantne sestavine (npr. *skup* in *skupaj*). Prikaz seznama zadetkov razvrsti najdene paremiološke iztočnice, glede na to, ali je iskana beseda sestavina osnovne oblike ali variante (ene ali več), s klikom na iztočnico v seznamu zadetkov pa uporabnik preide na samostojni izpis slovarskega sestavka, ki ponudi slovarski opis iztočnice, vključno z osnovno obliko in vsemi variantami.

Nekaterim do sedaj obravnavanim in v slovarju objavljenim izrazom smo s pomočjo treh jezikovnih korpusov, anket in drugih virov našli tudi po več kot 30 variant, zato smo v procesu zasnove slovarja že zgodaj začeli razmišljati o čim bolj optimalnem in preglednem prikazu variant. To shemo smo dokončno lahko pripravili šele, ko je bilo dovolj iztočnic pripravljenih za spletno postavitev. Odločili smo se, da bomo poleg polnega seznama variant razvili shemo izbirnega prikaza variant, prikaz celotnega seznama variant pa bo uporabniku ponujen le kot dodatna možnost poleg izbirnega prikaza variant. Shemo izbirnega prikaza variant smo zasnovali na osnovi točnega mesta, na katerem se varianta razlikuje od osnovne slovarske oblike. Če gre za spremembo sestavine, pri čemer gre po Mlackovi (1984: 106–124, 2001: 100–152) tipologiji za prapovisne, oblikoslovne ali sestavinske variante, je uporabniku ponujen okrogel gumb pod to sestavino (npr. varianta *Vsaka šiba ima dva konca* ob osnovni obliki *Vsaka palica ima dva konca*). Če gre za skladijske variante, se uporabniku

prikaže kvadraten gumb po sestavini osnovne oblike v primeru spremembe po prvi ali vsaki naslednji sestavini (npr. varianta *Kamor je šel bik, tja naj gre še štrik* ob osnovni obliki *Kamor je šel bik, naj gre še štrik*) bodisi za gumb pred prvo sestavino v primeru, da je besedni red spremenjen že pred njo (npr. varianta *Naj gre štrik, kamor je šel bik*). V nadaljevanju se bomo podrobneje posvetili skladenjskim variantam.

2 Skladijska variantnost v slovarju

Prvi prirastek SPP-ja je decembra 2020 prinesel 130 iztočnic s 743 variantami; 112 od 130 izrazov ima pripisano vsaj eno varianto, 100 jih ima bodisi varianto s spremenjenim vrstnim redom bodisi z vrinjeno ali manjkajočo sestavino, 12 pa ima samo sestavinske in oblikoslovne variante. V prvem prirastku še ni primera pravopisne variante, kakršna je na primer v izrazu *Le čevlje sodi naj Kopitar/kopitar*, ki smo ga s pomočjo ankete in korpusov že obravnavali (Meterc 2017: 227–228).

Skladijska variantnost se pojavlja s spremembo vrstnega reda leksikalnih sestavin paremioloških izrazov, vrivanjem sestavin, izpustom sestavin ali pa kombinacijo naštetega. Vrivanje ali izpust sestavine razlikujemo od zamenjave sestavine z novo sestavino, pri čemer gre zgolj za nastanek sestavinske variante. V nadaljevanju bomo prikazali skladijske variante v različnih tipih povedi, opremljene s podatki o njihovi približni pogostnosti v treh korpusih (Gigafida 2.0, sIWaC in Janes), ki jih v nadaljevanju označujemo s krajšavami G, S in J. Pri izrazih z visoko pogostnostjo ponekod navajamo le približno število pogostnosti. Pozorni bomo na pogostnostna razmerja in ponekod poskušali poiskati vzroke zanje. V krepkem tisku označujemo oblike, ki so bile zaradi pogostnosti v treh korpusih izbrane za osnovne slovarske oblike, v običajnem pa preostale oblike. Med preostalimi oblikami je za nas posebej zanimiva ločnica med izpričanimi variantami ter z zvezdico posebej označenimi oblikami, ki so se pojavile nekajkrat, vendar gre za neprepričljive zglede, oziroma so se pojavili zgolj enkrat ali pa jih v gradivu sploh nismo našli. Pri paremijah, o katerih smo podatke pridobili v okviru vprašalnika za slovenski paremiološki minimum in optimum (Meterc 2015: 206–211, 2017: 49–63), dodajamo še podatek o številu navedkov oblike v vprašalniku (označeno s krajšavo V); v primeru, da je bila enota prikazana anketirancem, to posebej navajamo, drugod pa podajamo število navedkov v okviru dodatnega vprašanja po koncu jedra ankete (»Se spomnite še kakšnega pregovora?«). Na koncu bomo predstavili še primer vpliva znanega besedila v funkciji popularizatorja na skladijsko zgradbo paremije.

2.1 *Primeri enostavnih povedi*

V prvem primeru gre za pregovor z izredno izostrenim pogostnostnim razmerjem med skladijskimi variantami:

Po jutru se dan pozna. G: 340, S: 130, J: 330, V: 15

Po jutru se pozna dan. G: 3, S: 2, J: 0, V: 0

*Po jutru dan se pozna. G: 0, S: 1, J: 2 (pesem), V: 0

Dan se po jutru pozna. G: 5, S: 13, J: 13, V: 3

Dan se pozna po jutru. G: 1, S: 1, J: 1, V: 0

*Dan po jutru se pozna. G: 0, S: 1 (pesem), J: 0, V: 0

Anketni navedki kažejo še bolj izostreno situacijo, saj so ljudje nagnjeni k navajanju najbolj relevantnih, stereotipnih oblik, tako da je raba določene variante lahko relativno visoka v primerjavi z njeno nizko prisotnostjo ali celo odsotnostjo med navedki v anketi. Po drugi strani pa ankete lahko dopolnijo sliko v primeru izrazov, ki so bolj pogosti v ustni kot pisni rabi (Meterc 2017: 70–71, 2019: 36) ali pa v primeru situacij rabe paremij, ki so redke iz čisto zunajjezikovnih vzrokov (Meterc 2017: 71). Za uslovarjenje so poleg osnovne slovarske oblike primerne tri oblike (ustaljene variante), dve potencialni obliki pa se pojavita zgolj v besedilu pesmi, saj je na njun nastanek vplival prav ritem pesmi: »Morš bit ful proti pa mal tut za, morš štekat, da po jutru dan se pozna« (Janes) in »Naj resnica se spozna, kajti žena pravi: Dan po jutru se pozna« (slWaC).

Tudi v naslednjem primeru je razmerje med pogostnostjo osnovne slovarske oblike in preostalih variant v korpusu izostreno, v rezultatih ankete pa še bolj. Dveh potencialnih oblik nismo potrdili niti v enem od treh korpusov ali z anketo:

Motiti se je človeško. G: 150, S: 110, J: 105, V: oblika, prikazana anketirancem

*Motiti se človeško je. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

Človeško se je motiti. G: 12, S: 12, J: 5, V: 0

Človeško je motiti se. G: 0, S: 1, J: 2, V: 0

*Človeško se motiti je. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

V naslednjem primeru smo priča veliko bolj uravnoteženemu razmerju med variantama, od katerih pa smo vseeno brez težav določili osnovno obliko. Iskalno shemo smo razširili tudi na dve obliki, ki pa ju nismo mogli potrditi niti z enim zgledom:

Od viška glava ne boli. G: 24, S: 30, J: 105, V: 2

Od viška ne boli glava. G: 19, S: 30, J: 39, V: 0

*Glava od viška ne boli. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Glava ne boli od viška. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

Za klasični pregovor o Rimu nismo potrdili skladenjske variante niti s korpusno analizo niti z anketo:

Vse poti vodijo v Rim. G: 70, S: 69, J: 50, V: oblika, prikazana anketirancem

*Vse poti v Rim vodijo. G: 0, S: 0, J: 0

*V Rim vodijo vse poti. G: 0, S: 0, J: 0

* V Rim vse poti vodijo. G: 0, S: 0, J: 0

Dodajmo, da smo pregovoru s korpusno analizo potrdili tri sestavinske variante: *Vse ceste peljejo v Rim* (G: 1, S: 1, J: 0), *Vse ceste vodijo v Rim* (G: 3, S: 4, J: 2) in *Vse poti peljejo v Rim* (G: 1, S: 3, J: 2). Z vidika primerjave korpusnih in anketnih analiz je pomenljivo, da anketiranci niso ob osnovni obliki *Vse poti vodijo v Rim* našeli niti ene sestavinske variante, ki jih lahko potrdimo z analizo pisnih virov.

V zadnjem primeru varianta z zgolj vrinjeno sestavino *tudi* in identičnim besednim redom po njej, po pogostnosti močno prekaša preostale tri variante, pri katerih je besedni red v odnosu do osnovne oblike spremenjen. Anketa ni prinesla niti navedka bolj pogoste variante niti navedka ene od manj pogostih. Za pet oblik nismo našli več kot ene potrditve v besedilih treh jezikovnih korpusov:

Počasi se daleč pride. G: 260, S: 300, J: 300, V: oblika, prikazana anketirancem

Tudi počasi se daleč pride. G: 50, S: 25, J: 18, V: 0

Počasi se zelo daleč pride. G: 4, S: 1, J: 0, V: 0

*Tudi počasi se zelo daleč pride. G: 0, S: 1, J: 0, V: 0 *Daleč se počasi pride. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

Počasi se pride daleč. G: 2, S: 2, J: 2, V: 0

Tudi počasi se pride daleč. G: 2, S: 0, J: 0, V: 0 *Počasi se pride zelo daleč. G: 0, S: 1, J: 0, V: 0

*Tudi počasi se pride zelo daleč. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Daleč se pride počasi. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

2.2 Primeri večstavčnih povedi: priredja (brezvezja in izpusti) ter protivno priredje

Med večstavčnimi povedmi si bomo najprej ogledali za paremiološke izraze značilna priredja z brezvezji in izpusti, pozneje pa še primer protivnega priredja. V prvem in drugem primeru je dejstvo, zakaj ni potrjenih variant z zvezama *dobri prijatelji* in *rit nori* na prvem mestu, mogoče razložiti s postopnostjo razkrivanja poante pogovora oziroma stopnjevanjem:

Čisti računi, dobri prijatelji. G: 50, S: 38, J: 20, V: oblika, prikazana anketirancem

*Dobri prijatelji, čisti računi. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Računi čisti, prijatelji dobri. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Prijatelji dobri, računi čisti. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

Glava sivi, rit nori. G: 0, S: 1, J: 1, V: 0

*Rit nori, glava sivi. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Sivi glava, nori rit. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Nori rit, sivi glava. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

V naslednjem primeru vidimo, da je dokaj pogosta lahko tudi varianta z zamenjanima zaimkoma *ti* in *jaz* (sicer brez navedka v anketi), v rabi pa zasledimo tak besedni red z dajalniškima oblikama *tebi* in *meni*, časovno sosledje s tematsko-konstruktivnim vzorcem Danes X, jutri Y pa se ohranja pri vseh potrjenih variantah:

Danes jaz, jutri ti. G: 4, S: 9, J: 10, V: 1

Danes meni, jutri tebi. G: 4, S: 8, J: 1, V: 0

*Jutri ti, danes jaz. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Jutri tebi, danes meni. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Jaz danes, ti jutri. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Ti jutri, jaz danes. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

Danes ti, jutri jaz. G: 5, S: 2, J: 2, V: 0

Danes tebi, jutri meni. G: 1, S: 0, J: 1, V: 0

*Jutri jaz, danes ti. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Jutri meni, danes tebi. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Jaz jutri, ti danes. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Ti danes, jaz jutri. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

V naslednjem primeru protivnega priredja s korpusno analizo za celo množico potencialnih skladenjskih variant nismo dobili potrditve niti v korpusih niti z anketo. Izjemi sta le varianta z izpadom sestavine *pa* ter oblikoslovna varianta s sestavino *grešnik*:

Greh se pove, grešnika pa ne. G: 12, S: 4, J: 4, V: 2

Greh se pove, grešnika ne. G: 1, S: 2, J: 6, V: 0

Greh se pove, grešnik pa ne. G: 3, S: 0, J: 2*, V: oblika, prikazana anketirancem

*Greh se pove, grešnik ne. G: 0, S: 1, J: 0, V: 0

*Greh se pove, grešnika pa nikoli. G: 0, S: 0, J: 1, V: 0

*Greh se pove, grešnik pa nikoli. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Greh se pove, ne grešnika. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Greh se pove, ne grešnik. G: 0, S: 0, J: 1, V: 0

*Greh se pove, grešnika se pa zamolči. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Greh se pove, grešnik se pa zamolči. G: 0, S: 1, J: 0, V: 0

*Greh se pove, grešnika zamolči. G: 0, S: 1, J: 0, V: 0

*Greh se pove, grešnik zamolči. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Greh se pove, grešnika se pa ne sme. G: 0, S: 0, J: 0, V: 1

*Grešnika se ne pove, greh pa. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

*Pove se greh, ne pa grešnika. G: 0, S: 0, J: 1, V: 0

*Pove se greh, ne grešnik. G: 0, S: 0, J: 1, V: 0

Oblike z rimo so najbolj pogoste. Oblike brez rime se v gradivu pojavijo kvečjemu z enim zgledom. O tem, da so rime, asonance in podobna slogovna sredstva za ohranjanje paremiološkega izraza v spominu govorcev ključne, je bilo v kontekstu slovenskih paremij že govora (Meterc 2017: 164–165). O tem pričajo tudi ugotovitve historične analize Claudie Aurich (2012: 208–209), ki je opazovala spremembe v sestavi angleških pregovorov od obdobja stare angleščine srednjega veka do danes, in ugotovila, da je slog v nadrejenem položaju v razmerju do ostalih sprožilcev sprememb v zgradbi pregovorov.

Dva anketiranca sta ob obliki iz SSKJ-ja navedla obliko, ki se je po korpusni poizvedbi izkazala za najpogostejšo in s tem osnovno slovarsko obliko. Poleg tega je bila v anketi navedena le še oblika *Greh se pove, grešnika se pa ne sme*, katere rabe pa v jezikovnih korpusih nismo mogli potrditi.

2.3 Primeri večstavčnih povedi: podredja

Oglejmo si dva primera povedi s podredjem. V prvem primeru pogostnostne razlike med potrjenimi variantami niso ostre, vseeno pa jasno izstopa najbolj osnovna oblika *Kjer osel leži, tam dlako pusti*. V SSKJ je bila vključena druga najbolj pogosta varianta, ki smo jo prikazali anketirancem. Število navedkov variant v anketi sovпада s hierarhijo osnovne oblike ter preostalih variant glede na pogostnost v gradivu jezikovnih korpusov.

Za obrnjeno zgradbo z glavnim stavkom na prvem mestu in odvisnikom, ki mu sledi, nismo našli potrditve v korpusih, v anketi pa tudi ni bila navedena niti enkrat med 23 navedki variant.

Kjer osel leži, tam dlako pusti. G: 15, S: 8, J: 12, V: 10

Kjer osel leži, dlako pusti. G: 5, S: 5, J: 1, V: oblika, prikazana v anketi

Kjer se osel valja, tam dlako pusti. G: 8, S: 2, J: 7, V: 6

Kjer se osel valja, dlako pusti. G: 4, S: 1, J: 3, V: 4

Osel dlako pusti, kjer leži. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

Osel pusti dlako, kjer leži. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

Osel dlako pusti, kjer se valja. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

Osel pusti dlako, kjer se valja. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

Izpostavimo nekaj razlogov za pogostnostna razmerja med variantami. Osnovna oblika se rima, rima pa se še ena od treh preostalih variant, ki so bile potrjene z več kot enim zgledom. V hierarhiji variant se jasno odraža težnja po izenačitvi števila zlogov na levi in desni strani oz. po harmoniji zlogov, ki je dobro dokumentirana npr. v razvoju angleških pregovorov skozi stoletja (Lückert 2014: 190). Harmonija zlogov je vzpostavljena v osnovni slovarski obliki *Kjer osel leži, tam dlako pusti*, varianti z odmikom od harmonije zlogov za en zlog (*Kjer osel leži, dlako pusti* in *Kjer se osel valja, tam dlako pusti*) sta manj pogosti, varianta z odmikom za dva zloga (*Kjer se osel valja, dlako pusti*) pa najmanj.

Variante z enakim številom zlogov na obeh straneh so pogosto najbolj številčne. Že v monografiji o paremiološkem optimumu (Meterc 2017: 226–227) smo opozorili na močan odziv anketirancev na varianto *Kdor išče, najde* izraza *Kdor išče, ta najde*. Anketiranci so se zelo močno odzvali na prikazano varianto *Kdor išče, najde*, ki načela harmonije zlogov ne izpolnjuje, čeprav je v rabi kar dobro zastopana, o čemer pričajo poizvedbe v treh korpusih:

Kdor išče, ta najde. G: 64, S: 87, J: 90, V: 53

Kdor išče, najde. G: 22, S: 24, J: 6, V: oblika, prikazana v anketi

Kdor išče, tudi najde. G: 2, S: 1, J: 2, V: 0

Kdor išče, ta tudi najde. G: 2, S: 2, J: 3, V: 0

*Tisti, ki išče, tudi najde. G: 0, S: 1, J: 0, V: 0

*Ta, ki išče, tudi najde. G: 0, S: 0, J: 0, V: 0

Redki sta tudi varianti *Kdor išče, tudi najde* s štirimi zlogi v glavnem stavku in *Kdor išče, ta tudi najde* s petimi zlogi.

2.4 *Vpliv popularizatorjev na variantnost izraza*

Oglejmo si še, kako na variantnost lahko vplivajo določena besedila (npr. reklame in popularne pesmi) v vlogi popularizatorjev. Tako se je zgodilo v primeru sestavinske variantnosti izraza, ki danes v rabi prevladuje v varianti *Najprej štalco, pol pa kravco*: »Vse dodane variante so enote s samoglasniško redukcijo (ničta varianta v SSKJ-ju je *Najprej štalica, potem kravica*)« (Meterc 2017: 93–94).

Vpliv na skladijsko zgradbo si lahko ogledamo pri izrazu, ki je bil v SSKJ vključen z osnovno obliko *Lahko je biti poveljnik po bitki*. V vlogi popularizatorja je nastopila pesem *Po bitki so generali vsi* skupine Pepel in kri iz leta 1976 (Meterc 2017: 225–226). Med 105 navedki variant se s sestavino *poveljnik* pojavi zgolj en navedek (*Po bitki so vsi poveljniki*), ostali navedki so s sestavino *general*. Vpliv popularizatorja pa se kaže tudi v skladijski zgradbi navedkov. Skladijska zgradba, ki je enaka obliki iz slovarja, kakršna je v rabi očitno krožila pred vplivom popularizatorja, se pojavi trinajstkrat (vendar s sestavino *general*: *Lahko je biti general po bitki*), preostale navedene oblike pa so:

Po bitki so vsi generali. (24)

Po bitki je vsak general. (10)

Po bitki je lahko biti general. (8)

Lahko je biti po bitki general. (7)

Po bitki je vsak lahko general. (6)

Po bitki so generali vsi. (4) – oblika iz pesmi

Po bitki je lahko vsak general. (4) Po bitki smo vsi generali. (4)

Vsak je po bitki general. (2)

Lahko je biti heroj po bitki. (2)

Lahko je biti po vojni general. (2)

- Vsak je lahko general po bitki. (2)
Po vojni je vsak general. (2)
Lahko je biti pameten, ko je že mimo. (1)
Po vojni smo vsi generali. (1)
Po bitki so vsi heroji. (1)
Po bitki so vsi junaki. (1)
Vsak je lahko general po koncu vojne. (1)
Lahko je biti general po vojni. (1)
Po bitki so vsi lahko generali. (1)

Korpusno preverjanje vseh navedenih variant presega okvir tega članka, ga bo pa treba opraviti za celotno slovaropisno obravnavo tega izraza. Navedimo le, da se je v preteklih raziskavah s korpusom Gigafida za najbolj pogosto obliko izkazala varianta *Po bitki je lahko biti general* in se z 82,3-odstotno poznanostjo uvrstila na 181. mesto v paremiološkem optimumu (Meterc: 2017: 245).

3 Zaključki

V slovaropisno obravnavo je dobro vključiti čim več korpusov, dodajati vire zunaj korpusov in anketirati. Skladenjskih variant s spremembo besednega reda je v do sedaj obravnavanih paremioloških izrazih razmeroma veliko. Število variant, v katerih opažamo skladske variantnosti, je primerljivo s številom variant s sestavinsko variantnostjo, pogosto pa se pojavljata in prepletata, kar je razvidno iz primerov, ki smo jih navedli v jedru članka. Ponovimo, da je ravno zaradi tega tako pomembno, da iščemo čim več možnih permutacij s kompleksnimi iskalnimi pogoji. Z analizo (zlasti korpusno) potrjujemo zglede rabe variant in s tem zapolnjujemo nekatera mesta v iskalni shemi. Med postopkom analize shemo širimo na čim več oblik (potencialnih variant), ki jih pozneje preverimo. V slovarski bazi beležimo pogostnosti posameznih variant po virih. V zapolnitvah iskalne sheme lahko prepoznamo dejavnike, značilne za paremiologijo, ki včasih vplivajo tudi na besedni red in s tem na skladske variantnosti: predvsem rimo, paralelizem, harmonijo zlogov in vpliv določenih dobro dokumentiranih popularizatorjev.

Viri

- Fran *slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* Različica 8.0: <<https://fran.si/>> (dostop 27. 3. 2021).
- Korpus slovenskega spleta slWaC v2.1: <https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=slwac&struct_attr_stats> (dostop 27. 3. 2021).
- Korpus slovenskih spletnih uporabniških vsebin Janes v1.0: <https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=janes&struct_attr_stats=1> (dostop 27. 3. 2021).
- Sprichwort-Plattform: <<http://www.sprichwort-plattform.org/sp/Sprichwort-Plattform>> (dostop 27. 3. 2021).

Literatura

- Aurich, Claudia, 2012: Proverb Structure in the History of English: Stability and Change. A Corpus-Based Study. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren.
- Babič, Saša: Paremiologija – na križišču jezikoslovja in slovstvene folkloristike. Krajnc, Simona (ur.): Meddisciplinarnost v slovenistiki. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 27–31.
- Čermák, František, 2003: Paremiological Minimum of Czech: The Corpus Evidence. Burger, Harald, Häcki Buhofer, Annelies, Greciano, Gertrud (ur.): Flut von Texten – Vielfalt der Kulturen. Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifik der Phrasologie. Hohengehren: Schneider Verlag. 15–31.
- Đurčo, Peter, 2014: Paremiologija i korpusnaja lingvistika. Vestnik novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta: filologičeskiye nauki 77. 13–17.
- Gliha Komac, Nataša, Jakop, Nataša, Ježovnik, Janoš, Klemenčič Simona, Krvina, Domen, Ledinek, Nina, Meterc, Matej, Michelizza, Mija, Mirtič, Tanja, Perdih, Andrej, Petric, Špela, Snoj, Marko, Žele, Andreja, 2016: Novi slovar slovenskega knjižnega jezika – predstavitev temeljnih konceptualnih izhodišč. Marušič, Franc, Mišmaš, Petra, Žaucer, Rok (ur.): Zbornik prispevkov s simpozija 2015. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici. 16–33.
- Jakop, Nataša, Meterc, Matej, 2016: Lexikografické spracovanie frazeologických variantov v novom slovníku slovinského spisovného jazyka. Lišková, Michaela, Vodrážková, Veronika, Děngeová, Zuzana (ur.): Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu aneb Slovníky a jejich uživatelé v 21. století: sborník abstraktů z workshopu. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. 55–56.
- Jesenšek, Vida, Ulčnik, Natalija, 2014: Spletni frazeološko-paremiološki portal: redakcijska vprašanja ob slovenskem jezikovnem gradivu. Jesenšek, Vida, Babič, Saša (ur.): Več glav več ve: frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi. Maribor: Oddelek za germanistiko Filozofske fakultete Univerze v Mariboru – Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 80–98.
- Kržišnik, Erika, 1987: Prenovitev kot inovacijski postopek. Slava 1/1. 49–56.
- Kržišnik, Erika, 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. Jakop, Nataša, Jemec Tomazin, Mateja (ur.): Frazeološka simfonija: Zidaki frazeološke zgradbe. Ljubljana: Založba ZRC. 15–26.

- Lückert, Claudia, 2014: Prosodic aspects of proverb change in english: Panini's principle. Jesenšek, Vida, Grzybek, Peter (ur.): *Phraseologie im Wörterbuch und Korpus. Phraseology in Dictionaries and Corpora. Zora 97*. Maribor: Univerza v Mariboru. 205–216.
- Meterc, Matej, 2015: Online questionnaire providing information on most well-known and well-understood proverbs in Slovene language. Jesenšek, Vida, Grzybek, Peter (ur.): *Zora 97. Phraseologie im Wörterbuch und Korpus. Phraseology in Dictionaries and Corpora*. Maribor: Univerza v Mariboru. 205–216.
- Meterc, Matej, 2017: *Paremiološki optimum: najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Meterc, Matej, 2018: Psiholingvistična presoja rezultatov sociolingvistične raziskave poznavanja paremioloških ničtih variant. Będkowska-Kopczyk Agnieszka, Pfandl, Heinrich (ur.): *Slavofraz 2016: Phraseologie und (naive) Psychologie*. Hamburg: Verlag Dr. Kováč. 141–155.
- Meterc, Matej, 2019: Analiza frazeološke variantnosti za slovarski prikaz v eSSKJ-ju in SPP-ju. *Jezikoslovni zapiski* 25/2. 33–45.
- Meterc, Matej, 2021: Aktualna raba in pomenska določljivost 200 pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov. *Jezikoslovni zapiski* 27/1: 45–61.
- Mlacek, Jozef, 1984: *Slovenská frazeológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Mlacek, Jozef, 2001: *Tvary a tváře frazém v slovenčine*. Bratislava: Edícia *Studia Academica Slovaca*.
- Steyer, Kathrin, 2012: Sprichwortstatus, Frequenz, Musterbildung. Parömiologische Fragen im Lichte korpusmethodischer Empirie. Steyer, Kathrin (ur.): *Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie (Studien zur deutschen Sprache, Band 60)*. Tübingen: Narr. 287–314.
- Ulčnik, Natalija, 2011: Pregovori v procesu spreminjanja. Krakar Vogel, Boža (ur.): *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 22. Slavistika v regijah – Maribor*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 63–68.